

TARİHÎ SEYİR İÇERİSİNDE HUKUK DÜZENİ

Gürkan Canpolat
Zabıt Kâtibi

Giriş

Yaratılış gereği, insanların bir arada yaşama zaruretleri ilk çağlarda kabile anlayışı şeklinde zuhur etmiş olup, zaman içerisinde bu birliktelik yerini daha büyük teşkilâtlar olan devletlere bırakmıştır. Devletlerin inkişafı ise kompleks yapıdaki imparatorlukları meydana getirerek insanlığın seyrini radikal bir şekilde etkilemeye başlamıştır. Ne var ki tüm İbrahîmî dinlerin müşterek inancına göre henüz yeryüzünde yaratılan ilk insan olan Hz. Âdem'in devrinde *yasak meyve* ile *Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürme mes'alesi* vukuu bulduğundan, insan toplulukları için belli kural ve kaidelerin otoriteler tarafınca konulmasının gerekliliği anlaşılmaktadır.

Topluluklar hâlinde ve farklı coğrafyalarda yaşayan insanların kendilerine ait bir hars ve medeniyeti oluşturacağı kanaatinden hareketle, kendi hukuk kurallarını da şekillendirebilmeleri kaçınılmaz görünmektedir. Bu da değişik coğrafyaların, kültürlerin, felsefenin ve sosyolojinin hâkim olduğu topluluklarda farklı hukukî anlayışların ortaya çıkmasını mâkul kılmaktadır. Hülâsa yasanın yanında bizzat yasayı yaratmış olan felsefe ve bilim bulunmaktadır.¹ Buradan hareketle yeryüzünde bilinen ilk yazılı kanunun Sümerlerin Lagaş Hanedanlığı döneminde ortaya çıktığını belirtmek gerekir.² Hanedanın son hükümdarı Urukagina tarafından İ.Ö. 2400 yıllarından biraz sonra tatbik edilmeye başlanan bu yazılı kaideler, yukarıda bahis ettiğimiz kültür ve coğrafyanın toplumun yaşayışı ile ne denli iç içe olduğunu da perçinler mahiyettedir. Bununla birlikte Sümerlerin, ilk insandan çok da uzun yıllar sonra ortaya çıkmadığını düşünmek gerekmektedir. Nitekim Sümer mitinin en bilindik yazını olan Gılgamış Destanı'nın on birinci tableti, herkese tanıdık gelecek olan tufan hâdisesinden bahseder.³ Şüphesiz ki bu epik ve hikâyeci anlatım, Nuh Tufanı ile çok yakından alakalıdır. Bu izahatın gayesi, insanların ezelden beri bir hukuk düzenine ihtiyaç duymalarının gerekliliğidir.

Lagaş Hanedanlığı'ndan sonra da Sümerlerin hukuk ile iştigalleri devam etmiş ve III. Ur Hanedanlığı'ndan Urnammu, İ.Ö. 2100 yıllarına tarihlendirilebilecek, soydaşından çok daha ötede tam bir kanunu teşkil etmiştir. Uzun sayılabilecek prolog kısmı ise, hukukun ne denli hızlı geliştiğinin büyük bir göstergesi sayılabilmektedir. Bu coğrafyada, birbirini takip edercesine Sami kâvimlerin oluşturduğu İ.Ö. 1920'li yıllara denk olabilecek Lipit-İstar Kanunları ile Eşnunna Kanunları da önem arz etmektedir. Ancak kayda değer esas girişim

¹ Eugene Morel, *Türkiye ve Reformları*, Süreç Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 198.

² Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 3.4, Ankara 1963, s. 103-119.

³ Danny P. Jackson, *Gılgamış Destanı*, Arkadaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 71.

ise, Hammurabi Kanunları'dır. Büyük bir medeniyet sahibi olan Babil'in İmparatoru Hammurabi'nin İ.Ö. 1750-1700 yıllarına tarihlendirilen kanunları; hırsızlık, arazi işleri, ticaret, evlilik, ziraat hususları ve esirler gibi konularda, döneminin çok ilerisinde bir hukuk düzeni sunuyordu.

Bu süreçten sonra, devletler seleflerinin gerçekleştirmiş oldukları değerleri geliştirerek daha geniş ve kaliteli eserler sunmaya başlamıştır. Mezopotamya'nın uzun süre sahipliğini üstlenecek olan Asurlar da, hukuk düzeninde kendisinden öncekilerden oldukça etkilendi. Buna rağmen birçok farklı yenilik ve uygulama da, bu büyük imparatorluk için kaçınılmaz olmuştur. Asurlarda adli muameleler şahitler tarafından tasdik ediliyor ve taraflarca da hukukî belgeye mühürleri basılıyordu. Mührün bulunmadığı zamanlarda ise, ıslak kile parmak bastırılıyordu. Günümüz adlî işleyişine oldukça benzeyen birçok uygulamanın yanı sıra, Asurlardan birçok satış anlaşması, dava belgeleri, vasiyetler ve layihalar hıfzedilmiştir.⁴

Eski Çağlar'da Batı Hukuku

Roma'nın kuruluşuna kadar şark kültürünün hukuk düzeni açısından parlak bir gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür. Ancak Romalılar, hukuk yapmaktaki gayretleri neticesinde hâlâ daha yaşayan bir sistemi ortaya çıkarmayı başarmışlardır. Antik dönemin akla gelen ilk Batı Medeniyeti olan Yunanlar bile, hukukî anlamda çok zayıf ve geç kalmışlardır. Drakon Kanunları⁵ ve Solon'un çabaları ise, başarısız demokrasi girişimlerinin üstünü örtmekten ileriye gidememiştir. Kserkses'e atfedilen; *iyi bir monarşi, kötü bir demokrasiden yeğdir* ifâdesi, Yunan site devletlerinin başarısız demokrasi girişimlerini niteler vaziyettedir.

Durum, Roma açısından ise tamamen farklı bir seyir içerisindedir. İ.Ö. 753 yılında krallık hüviyetinde kurulan Roma, farklı dönemleri ihtiva etmektedir. İ.Ö. 509 yılında krallık, yerini cumhuriyet rejimine bırakır. Bu dönemin de sonunu Jül Sezar getirir ve Roma, artık imparatorluk payesini kazanır. Bu süreçlerin sonunda ise İstanbul'un fethi ile birlikte Roma tarih sahnesinden silinmiş olur.

Roma hukukunun önemi, hem Roma tarihinde bin yıldan fazla sürmüş gelişme döneminden hem de kendi içinde ilkleri ve mükemmelliğe erişmeyi barındırdığı için günümüze kadar kullanılagelmişliğinden ibârettir. Kendi tarihi içerisinde kullanılırken değişikliklere uğramış, fakat önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. Bugünkü kastedildiği anlamıyla Roma hukuku tâbiri, Roma tarihindeki hukukun son dönemine, yani Jüstinyen Hukukuna denk gelmektedir. Aynı zamanda bu dönem, Doğu Roma'nın en parlak dönemlerine rastlar.

Jüstinyen'in metinlerinde, hukuk kavramının ikiye ayrıldığı gözlemlenir: *Âmme Hukuku* ve *Hususî Hukuk*... Âmme hukuku, Roma hukuku içerisinde pek

⁴ Eva Cancik-Kirschbaum, *Asurlular*, İlya Yayıncılık, İzmir, 2004, s. 151.

⁵ Ahmet Taner Kışlalı, "Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 1984, s. 63-77.

yer almaz, bundandır ki günümüz hukukuna pek etki etmemiştir. Fakat hususî hukuk sisteminde bu olayın tam tersi görülür.⁶

Roma hukuku sayesinde şahsi haklar, mülkiyet ve zilyetlik farkı, irtifak ve rehin, borç ilişkisi, borçların uygulanması esnasında uygulanacak kurallar ve ölüme bağlı tasarruflar gibi kavramlar gelişmiş, hatta bir kısmı ilk defa ortaya çıkmıştır.

Bugün yürürlükte olan hukuk sistemlerinin çoğunun kaynakları arasında Roma hukuku vardır. Almanya, Fransa, İsviçre, İtalya ya da daha doğru bir deyimle en azından Kıta Avrupa'sı ülkelerinin hukuk temelleri yüzlerce yıl önce de var olan Roma hukukuna dayanmaktadır. Gerçektir ki bugün Roma Hukuku, hiçbir ülkede tam anlamıyla yürürlükte olmadığı gibi, bir anlamda yaşamaya da devam etmektedir. Fransız İhtilâli'nden sonraki süreçte milletler, kendilerine en uygun ve ideal kanunları ortaya çıkarmaya çalışmışlar ve süregelen bu zamanda da Roma hukukundan etkilenmişlerdir. Geri kalmış medeniyetlerin kanun yapmaktaki emsâllerini ise Avrupa temsil ettiği için, onlar da dolaylı olarak Roma'nın hukuk düzenine dâhil olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bina edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nden kalan kanunların bir kısmı kullanılmaya devam edilmiştir. Türk devrimi ile birlikte kanunların da ıslaha uğraması, Avrupa ülkelerinden birçok kanunun devşirilmesine ya da aynen alınmasına sebep olmuştur. Avrupalı devletlerin hukuk menşei Roma'ya dayandığından, diyebiliriz ki Cumhuriyetimiz de az veya çok şekilde Roma hukukunun tesirinde kalmıştır.

Prof. Dr. Kudret Ayiter Roma hukukunun önemini, İzmir Hukuk Fakültesi'nin eğitime başladığı 15 Kasım 1978'de yaptığı ilk ders konuşmasıyla şöyle açıklar:

“... Bizim Roma Hukuku dersimiz bir hukuk tarihi dersi değildir. Belki inanmayacaksınız ama, Roma Hukuku en büyük kısmı ile bugün olduğu gibi yaşayan bir hukuktur. Roma Hukuku geçmiş değil bugündür. Roma Hukukunun düşünceleri tarih olmamıştır, aynen yaşamaya, uygulanmaya devam edilmektedir. Bugün iyi bir Roma Hukukçusu günümüz hukuku bakımından da çok iyi bir hukukçudur. Eğer 2000 yıl evvelki bir düşünce doğruluğunu kaybetmemişse o, bugünün de bir düşüncesidir ve doğrudur. Klasik çağın büyük Yunan Hekimi Hipocrates'in kırık kollarda, kemikleri uç uca getirip, altına bir tahta koyup bağlaması 2300 yıl evveline aittir, ama bugünün de bir fikridir, çünkü doğruluğundan bir şey yitirmemiştir. Roma Hukuku kadar, hukuk problemlerini derinliğine, kendi hukuk mantığı ve felsefesi ile incelemiş hiçbir hukuk yoktur. Roma Hukukunun vardığı sonuçlar, genellikle, değişen çağlar içinde, doğru kalan sonuçlar olmuştur. Bugüne kadar, bütün tarih içinde -ve bugün de dâhil- hiçbir hukuk, Roma hukukunun eksiksiz hukukî düşünce ve mantık dünyasını bir daha yaratamamıştır.

⁶ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1986, s. 30-35.

Roma Hukuku acaba bu kadar mükemmel bir düzene nasıl varmıştı? Hangi etkenler onu eski çağların en kusursuz hukuku hâline getirmiştir? Bu soru 19'uncu yüzyılın başından beri birçok araştırmaların konusu olmuştur. Kesin bir hükme varmak mümkün olmamakla beraber bugün, Roma hukukunun bu olağanüstü gelişmesi birkaç sebebe bağlanmaktadır. Her şeyden evvel Romalıların doğuştan, tabiatları itibarıyla mevcut hukuk kâbiliyetleri. Tarih bize her toplumun bâzı alanlarda daha kâbiliyetli olduklarını gösterir. Klasik çağda Yunanlar felsefe ve matematik alanlarında, İtalyanlar Rönesans ve sonrasında resim ve müzik alanlarında, Almanlar müzik ve felsefede, Fransızlar son yüzyıllarda edebiyat ve resimde olağanüstü başarı ve kâbiliyet göstermişlerdir. Türkler de siyâsi teşkilatlanmada ve askerlikte kâbiliyetlerini tarih içinde kanıtlamışlardır. Denebilir ki Romalılar tarih içinde, bugüne dek, her toplumdan fazla hukuk alanında başarı göstermişlerdir. Bu kâbiliyet yalnız büyük hukukçulara ait değildi. Halkın hukuk anlayışı çok ileri idi. Çağımız hukukçularından Kaser'in dediği gibi; Romalıların içinde bir "hukuk hissi" vardır. Bu yaygındı ve hukuk bu suretle bütün Roma toplumu içinde derin kökler salmıştır."⁷

İslâm Hukuku

Bilinen dünyanın çok farklı ve hızlı bir şekilde gelişmesini müsait kılan İslâm dini, zuhur etmesinden kısa bir süre sonra parlak bir büyüme evresi geçirmiştir. İsbetli bir misâl olan Kuteybe b. Müslim'in henüz milâdi 708 yılında büyük Türk şehri Buhara'yı fethetmesi⁸ de, inkişafın ne kadar hızlı gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Bununla birlikte Türklerin, Farisilerin, Rumların, Endülüs'teki toplulukların ve dahi Kuzey Afrikalıların fetih yolu ile Müslüman Araplarla etkileşime geçmesi, büyük bir medeniyet ile devlet sistematığının gelişmesini sağladı. Denilebilir ki eski Mısır'ın öne çıkan mit figürü sfenkslerin, farklı canlı ve öğelerden mürekkep benlikleri nasıl ki mükemmeliyeti sağlıyorsa, Müslüman Devleti'nin de fütihat yolu ile farklı coğrafyalardaki birçok medeniyet ve kültürden etkilenmesi, en ideal devlet düzenini meydana getiriyordu. Bununla birlikte İslâm Devleti, yakınlık mertebesi bakımından devlet düzeni ve askeri teşkilatlanmada günümüz İran coğrafyasındaki devlet sisteminden etkilendiyse de, hukuk gibi sahalarda kendine has ve dinî bir terkip yaratmayı başarabilmiştir.

İslâmın hukuk düzeninde esas alınabilecek dört temel kaynak bulunmaktadır.⁹ Nitekim herhangi bir kaide eğer ki bu dört kaynaktan birinden gelmiyorsa, İslâm hukuku arasında da yeri olamaz. Bu hukuk kurallarının esasî Kitap yahut terminolojideki ifâdesi ile Kur'an'dır. İkincil kaynak sünnet olarak

⁷ Bu metin Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Hukuk Fakültesi açılırken, Prof. Dr. Kudret Ayiter tarafından verilen ilk dersin metninden alınmış kısa bir bölümdür. Metnin tamamına ulaşmak için Bkz. (<http://web.deu.edu.tr/hukuk/hakimizda/ilkacilis.htm>)

⁸ Zekeriya Kitapçı, *Türkler Nasıl Müslüman Oldu?*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya 2009, s. 146.

⁹ Esad Arsebük, *"Türkiye'de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 1943, s. 7-19.

tâbir edilen, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in (sav) söz, hareket ve iradi hareketleridir. Ne var ki İslâm Devleti'nin genişlemesiyle birlikte farklı hukukî sorunlar, mes'eleler de zuhur etti. Tüm bunlar salt Kur'an hükümleri ve sünnet ile çözülemeyeceğinden, memleketin idâresi için diğer iki kaynak da teşkil edilmiştir.

Üçüncü kaynak, olayın vukuu bulduğu dönemde yaşayan müçtehitlerin, herhangi bir konu üzerinde birbirlerinden haberdâr olmadan dahi aynı görüşte olmalarıdır. Son olarak kıyas usulü, dinî hukukta kaynak olarak alınabilecek esastır. Ancak kıyas hususu, farklı ve geniş şartlara bağlanmıştır.

İctihat kapısının hicri 4. yüzyılda kapandığı iddiası ise, bugüne kadar oldukça ciddîye alınmış vâhim bir mevzuudur. Esasen bu görüşü savunanların kastı, hicri 4. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasını meşgul edecek Moğol İstilâsı ve Haçlı Seferleri¹⁰ gibi büyük siyâsi olaylardan sonra ilme duyulan ilginin azalıp, müçtehitlerin yok olmasıdır. Ancak her devrin ferdî âlimleri olduğu gibi, hukuk yapmakta da yetkin müçtehitleri muhakkak olmuştur. Kaldı ki sürekli büyüyen ve genişleyen bir evrende, ortaya çıkacak olan sorunların klasik yöntem ve geleneksellik anlayışı ile çözümlenemeyeceği de aşikârdır.

Türk-İslâm Hukuku

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'a girip, halifeyi Büveyhîlerin elinden kurtarması¹¹, Türklerin İslâm'ın koruyuculuğunu üstlenmesi açısından en büyük olaydır. Bu süreçten sonra evlilikler neticesinde kan bağı ile de İslâm ve Türk geleneği birbiriyle kaynaşacak, Osmanlı Devleti'nin kurulması ise bu birlikteliğin en parlak dönemini oluşturacaktır.

14. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, sessiz ama içten içe büyüyen bir yapıyı haizdi. Orhan Bey tarafından Bursa'nın fethi ise, devlet içerisinde kurumsallaşmayı başlatır. Bu noktada şeyhülislâm kavramı dikkati çekmektedir.

Şeyhülislâm terkihi Osmanlı Devleti'nden çok önceleri de kullanılan, ancak resmî hüviyeti bu devlet ile kazanan bir kurumdur. Fakat Osmanlı'daki ilk şeyhülislâmın kim olduğu ve ilk defa ne zaman ortaya çıktığı, eldeki veriler ile bilinmemektedir. Buna rağmen Fatih Kanunnâmesi ile birlikte ulema sınıfının reisi olduğu bildirilen şeyhülislâmın, daha önceleri de var olduğu ancak konumunun bu kadar merkeziyetçi ve resmî olmadığı düşünülebilir.¹²

İbn-i Haldun'un nazariyesi ve mutlak sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti de yüksek bir inkişaf sağlamış, ancak birtakım gelişmelere ayak uyduramadığı ve

¹⁰ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 10-19

¹¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, Cilt: 1, s. 68-69.

¹² Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 229-237.

toplumsal, siyâsi, iktisadî¹³ birçok sorunla baş edemediği için tarih sahnesinden çekilmiştir.

Osmanlı hukuk sisteminin en ilginç ve doyurucu niteliklerinden biri de fetvâlardır. Dinin tatbiki ve neticesinde ne yapılması gerekir sorununa dair önemli bir kaynak olan fetvâ, Osmanlılardan önce de kullanılmıştır. Toplumun ekseriyeti itibarıyla farklı konularda binlerce sorunun yöneltildiği düşünüldüğünde, temas edilen kısımların mahrem olabileceği de göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre soru soran kişinin durumu *mes'ele*, mes'elede yer alan kişiler erkek ise *Zeyd, Amr, Bekir, Velid* ya da *Halid*, mes'elede yer alan kişiler kadın ise *Hind, Hatice, Ümmü Gülsüm, Rabia* ya da *Zeynep* gibi hayali isimlerle adlandırılır.¹⁴

Bu fetvâlar arasında günlük yaşantımız içerisinde akıllara gelen muhtelif suallerin sorulduğu düşünülürse, on binlerce farklı kaynağın ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Üstelik kudretli şeyhülislâmların ilmî yönleri bir yana, edebiyat ve tarih gibi sanatlarda da üstün olmaları, sorulan suallere çok daha ince ve nitelikli cevap vermelerini sağlamıştır.

Fetvâlara dair medenî hukuk dalında birçok örnek¹⁵ verilebileceği gibi, biz burada sâdece birkaç örnek ile iktifa etmek istiyoruz:

Sual: Hind-i nasrâniyenin zevci Zeyd-i müslim fevt oldukda Hind ba'dehû inkizâ'ül iddet nefsinin Amr-ı zimmîye tezvîce kadire olur mu?

El-cevab: Olur

Müslüman bir erkek ile evli olan gayrimüslim bir kadın, kocasının ölümünden sonra iddet süresini tamamlayarak gayrimüslim bir erkek ile evlenebilir.

Sual: Zeyd Hind'i iki bin akçe mehr ile kendüye tezvîce Amr'ı tevkîl itdikten sonra Amr Zeyd'den izinsiz Hind'i sekiz bin akçe mehr ile Zeyd'e tezvîc eylese akd-i mezbûr bâtil olur mu?

El-cevab: Olur

Nikâhlanacak kişi ile onun adına işlerini yürütecek vekili arasında önceden yapılan anlaşmaya vekil uymazsa nikâhlanacak kişinin isteği üzerine yapılan nikâh akdi geçersiz sayılabilir.

Sual: Hind'i sağîrenin velâyet tezvîci anası Zeyneb ile lâ-ebeveyn kızkarındaşı Hadice'den hangisininindir?

El-cevab: Zeyneb'indir.

¹³Sefa Yapıcıoğlu, *Coğrafi Keşiflerin Osmanlı İktisadî Hayatına Etkileri*, (<http://alternatif tarih.com/cografik-kesiflerin-osmanli-iktisadi-hayatina-etkileri/>)

¹⁴ Muhittin Eliaçık, “*Osmanlı'da Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri*”, *Turkish Studies*, Kış 2012, s. 41-56.

¹⁵ M. Esad Kılıçer, “*Kemalpaşazade'nin Aile Hukuku İle İlgili Bazı Fetvaları*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 1, 1971, s. 83-95.

*Velâyetin uygulanması sırasında önceki dereceden velisi olan bir kimseye sonraki derecedeki bir kimse veli olarak atanamamıştır.*¹⁶

Modern Türk Hukuku

Fransız İhtilâli'nin etkileri ile birlikte Osmanlı Devleti de 1808 yılında Sened-i İttifak'ı duyurmak zorunda kaldı. Bu sözleşme ile sultanın kimi yetkileri kısıtlanıyor, âyan adı verilen eşrafın da resmîleşmesi sağlanıyordu.

1839 yılına gelindiğinde ise Mustafa Reşid Paşa'nın Gülhane'de okumuş olduğu Tanzimat Fermanı, daha sonraları demokratikleşme çabalarının ilk ayağı olarak nitelendirilecekti. Beklenen etkiyi yaratmayan Tanzimat Fermanı'nın ardından Osmanlı Devleti, zorunlu olarak 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilân etti. Bu da, gayrimüslimlerin hakları açısından bir dönüm noktası olarak kayıtlara geçti.

19. yüzyılın son çeyreğinde Ahmet Cevdet Paşa'nın gayretleri ile hazırlanan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 1926'ya kadar yürürlükte kalmış ve Türklerin hukuk yapmaktaki en önemli başarılarından biri olmuştur.

23 Aralık 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olacak Kânûn-i Esâsî ilân edilmiş ve bir bakıma Osmanlı Devleti mutlak monarşi olmaktan çıkarak, meşrutî monarşi düzenine dönüşmüştür. Ancak bu noktada Bernard Lewis'in şu görüşlerine de katılmamak elde değil: *Kanun ve hiyerarşi üzerine kurulu Osmanlı devleti bâzı bakımlardan, tasnif kabul etmeyen ve değişim gösteren klasik İslâm toplumundan çok, cumhuriyete daha yakındır.*¹⁷

Bu ilk anayasanın öngördüğü üzere parlamenter bir düzene de geçilmiş oluyordu. Ancak çok daha sonraları 1961 yılında tekrar karşımıza çıkacağı şekliyle çift meclisli¹⁸ sistem Osmanlı'da göreve başlamıştı.

Büyük umutlar ile ilân ettirilen ilk anayasa, kısa bir süre sonra 1878 tarihinde sultan tarafından ilga edilmiştir. 1908 yılında tekrar yürürlüğe girecek olan anayasa, 1924 anayasasının kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.

Yeni Türk Devleti'nin ilk anayasası 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu başlığını taşımaktadır. İlk maddesinde ise *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* ilkesi benimsenmişti. 20 Nisan 1924 tarihli anayasa ile hem 1921 yılındaki geçici mahiyetteki anayasa hem de Kânûn-i Esâsî tamamıyla yürürlükten kaldırıldı. 1961 ve 1982 anayasasından sonra 2010 yılında anayasa değişikliği için referanduma gidilmiş ve yeni bir anayasa taslağı üzerinde çalışmalara başlanmıştır.

Sonuç

İnsanın var olduğu herhangi bir toplum içerisinde meydana gelebilecek suç ya da menfî olayların otorite tarafından kontrol edilmesi, yaratılıştan beri

¹⁶ Esra Yakut, "Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin "Fetavâ'yi Ali Efendi" Adlı Fetva Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılımı", Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi, Sayı: 7, 1996, s. 277-318.

¹⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010, s. 27.

¹⁸ Özkan Tikveş, *Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku*, İstiklâl Matbaası, İzmir 1975, s. 23-27

gerekli bir unsur olmuştur. Aynı zamanda insanın hareket sahasının da belli normlara uygunluk arz etmesi elzemdir. Düzenin sağlanması ve optimum düzeyde elverişli bir toplum oluşturmanın yegâne kuralı da, kanun yapmaktır.

Antik çağlardan bu yana yazılı olmayan binlerce kanun uygulaması geliştirilmiştir. Ancak bizim dikkatimizi celbeden esas nokta, yazılı hukuk kaideleri olmuştur. Bu bakımdan çalışmamızda yazılı mahiyetteki genel kaideleri hülâsa etmeye çalıştık.

Genel itibarıyla İslâm öncesi Türk topluluklarının geniş ve yüksek bir medeniyeti haiz olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu durum, yazılı olmayan ya da çok az yazılı olan bir evreyi işaret ettiğinden ötürü hak ettiği değeri alamamaktadır. Ne var ki İslâm, bir çöl toplumundan mamur ve yüksek topluluklar meydana getirmeyi başarabilmiş sistemi ihtiva etmektedir. Türkler de, İslâmlaştıktan sonra bu süreci çok hızlı geçmiş ve Selçuklular, Osmanlılar gibi devletler kurabilmeyi başarabilmiştir. Son yüzyıllarda ve bilhassa Türk devrimi ile birlikte gerçekleştirilen köklü değişiklikler de, geçmişten gelen niteliklerin hâlâ daha canlılığını koruduğunu göstermesi açısından önemlidir. Türk adalet teşkilâtının, son on beş yılda teknolojiyi de esas kılarak hızlı, doğru ve sistemli bir yargı mekanizmasını yaratmayı başarması da, bunun en büyük örneğidir.

KAYNAKÇA

- Arsebük, Esad; (1943), Türkiye’de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Ayiter, Kudret; (1978) Roma Hukuku ve Bugünkü Hukuk, Fakülte Konuşması, Dokuz Eylül Üniversitesi, (<http://web.deu.edu.tr/hukuk/hakkimizda/ilkacilis.htm>)
- Bilgiç, Emin; (1963), Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’nesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 3.4, Ankara.
- Cancik-Kirschbaum, Eva; (2004), Asurlular, İlya Yayıncılık, İstanbul.
- Eliaçık, Muhittin; (2012), Osmanlı’da Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri, Turkish Studies Journal.
- Jorga; Nicolae; (2009), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Karaman, Hayrettin; (1986), Mukayeseli İslâm Hukuku, İstanbul.
- Kazıcı, Ziya; (2010), İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kılıçer, M. Esad; (1971), Kemalpaşazade’nin Aile Hukuku İle İlgili Bâzı Fetvaları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 1.
- Kışlalı, Ahmet Taner; (1984), Eski Yunan’da Demokrasi ve Demokratik Düşünce, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1.
- Kitapçı, Zekeriya; (2009), Türkler Nasıl Müslüman Oldu?, Yedi Kubbe Yayınları, Konya.
- Lewis, Bernard; (2010), Modern Türkiye’nin Doğuşu, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Morel, Eugene; (1984), Türkiye ve Reformları, Süreç Yayıncılık, İstanbul.
- P. Jackson, Danny; (2012), Gilgamiş Destanı, Arkadaş Yayınları, İstanbul.
- Sevim, Ali; (2000), Anadolu’nun Fethi Selçuklular Devri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tikveş, Özkan; (1975), Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku, İstiklâl Matbaası, İzmir.
- Yakut, Esra; (1996), Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin "Fetavâ’yi Ali Efendi" Adlı Fetva Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması, Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi, Sayı: 7.
- Yapıcıoğlu, Sefa; (2015), Coğrafi Keşiflerin Osmanlı İktisadî Hayatına Etkileri, Alternatif Tarih, (<http://alternatif tarih.com/coğrafi-keşiflerin-osmanli-iktisadi-hayatina-etkileri/>)